

מאה שנות התפתחות של הספריות הצבוריות באנגליה

לפני מאה שנה נכנס לתקפו החוק הראשון של הספריות הצבוריות, ובכך בא לעולם מוסד — הספרייה המוחזקת ע"י מס הרשות המקומית — שהיה לגורם בעל חשיבות גוברת והולכת בחיי הצבור האנגלי. החוק, כפי שנתפרסם באוגוסט 1850, לא הרחיק לכת ביותר. הוא העניק רשות לערים באנגליה ובולס, שמספר תושביהן למעלה מ-10,000 נפש, להטיל מס של מחצית הפני ללירה לשם הקמתה או החזקתה של ספרייה צבורית. אולם לא התיר להוציא כל סכום מכספים אלו לקניית ספרים, שסיפוקם הוחזק ודאי ענין ליחידים נדיבי הלב. בשנת 1853 הורחב החוק והוסב גם על סקוטלנד ואירלנד. בשנת 1855 הוצא חוק חדש, שהעמיד את גבול האוכלוסייה הדרושה על 5,000 נפש, העלה את המס המותר בגביה עד לפנס אחד ללירה והתיר קניית ספרים. הסמכויות של הרשויות הורחבו ובוצרו ע"י חוקים חדשים, והאחרון שבהם, משנת 1919, הכליל בתכנית את המועצות המחוזיות, וביטל

כל הגבלה בשעור המס, חוץ מערי סקוטלנד, שעדיין אינן רשאיות לעבור על מס של 3 פנסים ללירה.

ספריות, שמאיוזו בחינה שהיא ראויות היו לתואר „צבוריות“, היו קיימות לפני 1850. מהן נועדו הספריות של המוזיאון הבריטי, של הקתדרלה, של האוניברסיטאות והקולג'ים, בעיקר או בכלל, לחוקרים ולא לאזרחים רגילים. הספריות הכנסיות-הכפריות, שמספרן בשנת 1849 נערך כדי 163 באנגליה וולס ו-16 בסקוטלנד, היו יצירות בנות המאה השמונה עשרה, רוב מנינן מיסודם של ד"ר תומס בריי (Bray 1656—1730) ותלמידיו, ונועדו בראש וראשונה לדלת הכמורה. ספריות אלו, אף שלא היו פרטיות, השם „ספריות צבוריות“ לא הלם אותן, אף מנקודת ראות הדורות הקודמים. יתר סמיכות מצד האופי הצבורי אתה מוצא במועדוני האומנים, שכמה מהם נתמזגו בסופם בספריות עירוניות שונות.

מועדוני אמנים

מועדוני האומנים נחשבים עם המצויינים בשורת המוסדות, שהקימה בעקבותיה הפעילות המחודשת, המוסרית והאינטלקטואלית, של ערי השדה באנגליה, במיוחד בקרב בעלי המלאכה. ראשיתם נעוצה בהוצאות שקיים ג'ורג' בירקבק Birkbeck משנת 1800 עד 1804 בפני קהל של אנשי עבודה בגלזגאו, ששם נוסד בשנת 1823 מועדון האומנים הראשון, וספריה בכללו; והוא שהתגלגל במרוצת הזמן והיה לקולג' הטכני הממלכתי. דוגמת גלזגאו מצאה לה מהלכים בשאר הישובים. בשנת 1824 נפתח מועדון האומנים שבלונדון (כעת: קולג' ע"ש בירקבק), והמספר הכללי של מועדונים אלו גדל והגיע עד 400 בשנת 1849 ועד 700 בשנת 1863.

בכח חוק בתי הנכאת משנת 1945 יסדו הערים וורנגטון וסולפורד במחוז לנקשייר בשנות 1848 ו-1849 כל אחת ספריה משלה, ובכך זכו אולי להיות הראשונות שבספריות העירוניות החדשות, אף שקדמה פתיחתן לתאריך חוק הספריות. אמנם מצויות היו כמה ספריות ישנות שנוסדו במגמה דומה, והנודעות שבהן הן ספריית בריסטול, 1615, ספריית צ'יתם, מנצ'סטר, 1655, ובלונדון ספריית קולג' סיון, 1636, ספריית הארכיבישוף טאניסון, 1685, וספריית ד"ר וויליאמס, 1716. עם כל זאת לא עלה מספר הספריות באנגליה, הפתוחות במדת מה לצבור הרחב, על 33. אך לא נכללו במספר זה, כמובן, מועדוני האומנים.

ועדת 1849

החוק, אשר יובל המאה שלו נחוג השנה, יסודו בהמלצותיהן של שתי ועדות חקירה של הפרלמנט, שנתמנו האחת ב-1849 והשניה ב-1950. חשיבות יתרה נודעת לראשונה, שבראשה ישב וויליאם איאורט (Ewart 1798—1869), שייצג בפרלמנט את דומפריו בורג, והוא בעצמו שהציע את מנוי הועדה. לאות הוקרה נוהגים לפעמים לקרא לחוק שנתקבל לבסוף „חוק איאורט“, ופסל של איאורט הועמד לכבודו בחדר המדרגות המוליך למשרדי אגודת הספרנים הבריטית. דיוראלי היה חבר בוועדה, אך לא השתתף אלא בשתיים מתוך 16 ישיבותיה. יתר התמדה הוכיחו סיר הנרי וורני וריצ'רד מונקסטון מילבו (לאח"כ: לורד האוטן), אך הנכבד שבחברי הועדה, אחרי היור, היה ג'וזף ברודרטון, נבחרה של סולפורד.

דיוני הועדה הוכתרו בהצלחה בעיקר הודות לעדותו של אדוארד אדוארדס. ספרן במוזיאון הבריטי מאז שנת 1839 וחסיד נלהב של רעיון הספריות הצבוריות. שעמד זה שנים בקשרים עם איאורט. אדוארדס הטעים ביחוד, עד מה פיגרה אנגליה אחרי יתר ארצות מערב אירופה בהקמת ספריות. הוא השיב הכל בכל על 450 שאלות. בין היתר העידו עוד סמואל סמיילס, מחבר „עזרה עצמית“, וכן העיד מי שהיה ראש ממשלת צרפת, ההיסטוריון פ. פ. ג. גיזו, באותה שעה פליט באנגליה. שמסר עדות על הספריות הצבוריות בצרפת.

ועדת החקירה הגישה את הדו"ח שלה לבית הנבחרים ב־23.7.1849, ולתקופת השנה קבל החוק שנקבע על ידי הפרלמנט תוקף מחייב. לפני תום שנת 1850 הפכו ברייטון ורורוויץ' רשויות בעלות ספריות צבוריות; בעקבותיהן יצאה ווינצ'סטר ב־1851; בולטון, איפסוויץ', ליברפול, מנצ'סטר ואוקספורד ב־1852. ובלקבורן, שפילד וקמברידג' ב־1853. לונדון שהתה עד 1857, שנה שבה נפתחה בוסטמינסטר ספריתה הצבורית הראשונה. מתוך הספריות הקיימות כיום נוסדו 22 בשנות 59—1850, 17 ב־69—1860, 43 ב־79—1780, ו־73 ב־89—1880.

תנועת הייסוד היתה באותו זמן בעליה, ושני חוקים של הפרלמנט היו בעזרה שלא במישרין: חוק ההוראה הטכנית משנת 1889, שהתיר הטלת מס מיוחד לצרכי ההשכלה הטכנית, וחוק בתי הנכאה, 1891, שהעניק מקורות עצמיים לצרכי בתי הנכאה, שלא נזקקו עוד, כמאז 1850, למס הספרייה.

קרן קרנגי

התקופה שלאחר כך היתה תקופה של פעילות יתרה בשטח הספרייה, שנס־תייעה במדה רבה בנדבנותו של אנדריו קרנגי, מיליונר סקוטי־אמריקני, שהעניק בין השנים 1897 ל־1913 לצרכי בנין ספריות וריהוטן סך 1,768,404 לירות סטרלינג, אשר נתחלק בין 259 ספריות. מאה ושלושים ספריות נוסדו בעשור 99—1890 ו־132 בעשור 1909—1900. סמוך לכך, ב־1911, הוגש ע"י פרופסור ו. ג. ס. אדמס דו"ח לנאמני קרן קרנגי, ובעקבותיו חל שנוי מה בקו הפעולה הנקוט בידם. נתברר, כי 79 למאה מהאוכלוסיה העירונית נהנו באותה שעה משרותי ספרייה כל שהם לעומת 2 וחצי למאה בלבד מהאוכלוסיה הכפרית. ולא עוד אלא שמעשי הצדקה של קרנגי בערים גרמו במדת מה לעודף בנייה. הנאמנים פתחו איפוא בהקצבת סכומים למועצות מחוזיות — ראשונה שזכתה לכך היתה מועצת סטפורד־שייר — לשם הקמת ספריות, אף כי עד שנת 1919 נטולות היו מועצות אלו סמכות חוקית לניהול ספרייה.

חובה לציין עוד תאריך אחד או שנים בהתפתחותה של תנועת הספרייה בבריטניה. בשנת 1877 נוסד אגודת־הספרנים הבריטית, שקבלה בשנת 1898 גושפנקא רשמית כגוף מייצג של ספריות וספרנים. ב־1927 הגישה ועדה בראשותו של סיר פדריק קיניון לנשיא מועצת החנוך (הוא שר החנוך) דו"ח רב משקל ביותר על הספריות הצבוריות באנגליה ובולס, המהווה עדיין תעודה מוסמכת בשאלות אלו. באחרונה ערך מר ליונל ר. מק־קוליון, הספרן העירוני של וסטמינס־טר, בשנת 1942, דו"ח ארוך ומפורט בשביל אגודת הספרנים, בו הציע הצעותיו

בדבר חידוש ארגונם של כל שרותי הספריה באנגליה, שיהא מבוסס על חובה יותר מאשר על רשות.

שרות הספריה כיום

כבסיס לשיקולים בדו"ח של מק-קולין שמשוה ההנחה, כי שרותי הספריה בבריטניה לקויים הם בארגונם ובלתי שוים בטיבם, וודאי היה בכך, ועדיין יש בכך, משום אמת במדה ידועה, אף כי בינתיים מאז תום המלחמה, חלו שפורים ושכלולים רבים, בפרט במחוזות הכפריים. אעפ"כ גדולים הישגיה של מאת השנה, כפי שתבהיר סקירה חטופה על המצב דהאינדא. הלא דבר הוא, אם להצביע על עובדה יחידה בלבד, כי רק 60,000 מתושבי בריטניה מתגוררים כיום באזורים, המחוסרים שרות כל שהוא של ספריה צבורית.

אף כי כפיה חוקית אינה חלה כאן, קבלו 590 רשויות את חוקי הספריה, ובידיהן כעת כמות כוללת של 42 מיליון ספר. אספקת הספרים לצבור הקוראים מתנהלת באמצעות 23,000 נקודות שרות, וממילא מובן שלא כולן הן ספריות עיון במלוא מובן המלה. לפי האומדנה, הושאלו בשנת 1949 לקהל של 12 מיליון קוראים הרשומים כחברים 312 מיליון ספר. כלל ההוצאות של השרותים האלה מגיע כעת לכדי 7,700,000 לירות לשנה.

המספרים הללו מקיפים שטח רבגוני של שרותי ספריה, הנבדלים זה מזה לא רק בטיבם כי אם גם באפיים. בקצה הסולם מזה הרי הספריות הגדולות של הכרכים, כגון של מנצ'סטר, שאוצר ספריה 1,100,000 טפסים ומנגנונה — 382 עובדים. ובקצהו מזה הרי מרכזי האספקה בכפרים ובחוות, הצמודים לספריות המחוזיות והמאוכסנים לעתים קרובות בבנייני בתי הספר, המוסדות והמועדונים שבכפר, וניהולם בידי ספרנים מתנדבים וספרנים לשעת הפנאי. ברוב המחוזות קיימים אף קרונות ספריה, וצידוד מיוחד להם, והקוראים בישובים הכפריים רשאים לבחור מהספרים שבהם, וכן קיימים שרותי ספריה בדרך הדאר.

ספריות סניף

בין שתי הקצוות הללו נמצאות ספריות הסניף שבכרכים; לבירמינגהם, למשל, 28 ספריות סניף כאלה. בעיירות ובכפרים הגדולים מצויות ספריות הסניף המחוזיות, מהן המאוכסנות בבנינים שנתכנו לכך, ורוב רובן במבנים שהותקנו לכך ארעית, כגון בחנויות. כמה מהגדולות יותר שבספריות הסניף המחוזיות מכילות ספרית השאלה, חדר עיון קטן, ספרית ילדים, ופעמים גם אולם הרצאות. בתחום כל רשות ספריתית נהוגים ברגיל חילופי ספרים בין סניף אחד לשני, וישנה גם האפשרות לשאילת ספרים מחוץ לתחומה בעת הצורך.

בסקרו את התמונה בשלמותה, יראה המתבונן מספר רב של מערכות ספריות, המתקיימות על מסיים, שאולי אין התיאום ביניהן לעילא ולעילא, וצרופן ליחידות אינו תמיד מכוון ביותר, ועם זאת פרושות הן למעשה על פני בריטניה כולה, ומכלכלות הן מטובן לא רק את חובבי הספרות היפה, כי אם גם את הקורא איש המדע ואיש המקצוע, הילד והתלמיד. לפני מאה שנה לא היה דבר מכל אלה בנמצא.

(טיימס 22.4.1950).